

Gáll Erwin

A 12. SZÁZADI MAGYAR KIRÁLYSÁG ÉS A CSÍKI-MEDENCE

– *Baráti észrevételek Botár István kolozsvári előadása kapcsán –
egy régész szemszögéből*¹ –

Elöljáróban két dolgot szükséges rögzítenünk. 1. Írásunk nem feltétlenül adatok halmazával próbálja Botár István Árpád-kori Csík betelepítésével kapcsolatos elméletét kritizálni, hanem inkább módszertani felvetésekkel reflektál csíki régész kollégánk és jó barátunk teóriájára. 2. Megjegyzéseink nem csak Botár István munkamódszerét, hanem általánosan az utóbbi 150 év uralkodó tudományos vonulatát illetik. E kutatói attitűd szerint – amelyet Kordé Zoltán alapvető kutatástörténeti monográfiája gondosan körüljárt² – a jelenlegi Székelyföld, ezen belül pedig a Csíki-medence középkori népeseződését egyértelműen azok a migrációs jelenségek szabták meg, amelyek a Magyar Királyság területéről Székelyföld felé mutattak a 11., illetve a 12–13. században, és amelynek eredménye volt a királyság intézményrendszerének Kelet-Erdélyben való meggyökeresedése. Hogy ezek a beáramlások radikálisan megváltoztatták a középkori Székelyföld demográfiai arculatát, arról gyakorlatilag nem volt vita: történészek, régészek, nyelvészek egyaránt Nyugatról Keletre tartó irányban képzelték el Székelyföld benépesítését, ezzel pedig a 10–11. századi Székelyföldet egyértelműen amolyan *terra deserta*-ként tartották számon.

Anélkül, hogy tagadnánk a lakosság és az állami intézményrendszer nyugati irányból érkező jelenségét, amely az erdélyi társadalom részleges „nyugatosodásához” vezetett,³ szükségesnek tartjuk feltenni a

1 Botár I.: *A Csíki-medence településtörténete a középkorban*. Előadások Székelyföld területéről I. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2016. január 26. A szerző ugyanezt az elméletét fejtette ki doktori munkájában is: Botár I.: *A Csíki-medence középkori településtörténete*, Budapest, 2013, I. kötet, 326–328.

2 Kordé Z.: *A székelykérdés története*. Múzeumi Füzetek 4. Székelyudvarhely, 1991.

3 Nyárádi, Zs.–Gáll, E. *The ‘westernisation’ of the Transylvanian Basin. Migration and/or acculturation? Wearing hairpins in the 12th century Transylvanian Basin*. Journal of the Zagreb Archaeological Museum 48, 2015, 85–120.

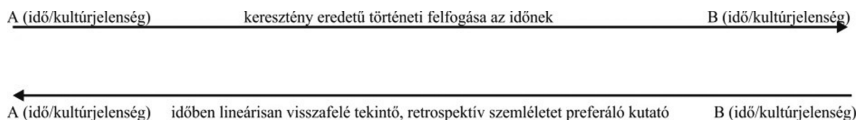
kérdést: mennyire alkalmazhatóak e szempontból azok a régészeti adatok, amelyeket a kutatók sora – közöttük Botár István is – nemzedékek óta használ? E rövid írás is ezt a problémakört, jelesül az eddig használt tárgyi emlékek használhatóságát járja körül a Magyar Királyság székelgyföldi intézményes jelenlétére vonatkozólag.

Botár István módszertani szempontból a „visszafelé nyomozást” választotta, vagyis a *retrospektív* szemléletet tette magáévá. Ezt egyrészt előszeretettel alkalmazta kiváló kötetében, s itt, a fent említett intézményrendszer „nyugatosodásának” jelensége kapcsán ez érthető is,⁴ másrészt viszont annál kevésbé azon esetekben, amikor kerámiaanyagot elemzett, illetve repertóriumot készített.⁵ Botár István retrospektív szemléletmódja azonban nem egyedi, ugyanis ez mélyen Közép-Kelet-Európa kutatói szemléletmódjában gyökerezik, s ezt képviselte a budapesti régészeti iskola is a 20. század '90-es éveiben.

Mindenekelőtt szükséges kitérni e fogalomra, ugyanis írásunk egyik legfontosabb mondanivalója éppen e szemlélet kritikája.

A retrospektív szemlélet, amelynek kritikáját a népvándorlás és honfoglalás korára vonatkozólag Bálint Csanád és Sebastian Brather végezte el,⁶ alapja és célja egy adott közösség kulturális helyzetének és jellegének megállapítása az időben visszafelé nyomozás módszerével, ugyanis – ahogyan a 19. századi kortársak gondolták – egy közösség az anyagi kultúra elemei alapján leírható. Az elég egyszerű, komplexitásra nem törekedő módszer lényegét megpróbáltuk grafikonon ábrázolni:

- 4 Botár I.: *Kövek, Falak, Templomok*. Csíkszereda 2008, Pallas Kiadó. Az már távolról sem Botár István hibája, hogy egyesek később a magyarság Csík megyei 10–11. századi jelenlétéről értekeztek, teljesen félreértve csíki kollégánk mondanivalóját. Ld.: <http://www.kereszthenyszko.katolikhos.ro/archivum/2010/julius/5.html>.
- 5 Pl. Botár I.: Árpád-kori kerámialeletek a Csíki Székely Múzeum gyűjteményéből. In *Acta Siculica*, 2000, 247–272; Botár István: Csík Arpád-kori településtörténetének kérdései a helynevek és a régészeti adatok fényében. In *Helynévtörténeti Tanulmányok*, 3. Szerk.: Hoffmann I. – Tóth V.: *A Magyar Névarchívum Kiadványai* 13. Debrecen, 2008, 71–94.
- 6 Bálint Cs.: A 9. századi magyarság régészeti hagyatéka. In *Honfoglalás és régészet*. Szerk.: Kovács L., Budapest, 1994, Balassi Kiadó, 39–46; Brather, S.: *Ethnische Interpretationen in der Frühgeschichtlichen Archäologie*. Geschichte, Grundlage und Alternativen, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde – Ergänzungsbände 42, Berlin–New York, 2004, Verlag Walter de Gruyter. E retrospektív szemlélet miatt honosodott meg a népvándorlás- és honfoglalás kor régészet- és történettudományban az úgynevezett „kelet-preferencia”. Bálint Cs.: *A nagyszentmiklósi kincs*. *Varia Archaeologica Hungarica* 16a., Budapest, 2004, Balassi Kiadó, 246–254.

1. kép. A retrospektív szemlélet módszerének grafikai ábrázolása

Maga a retrospektív módszer szoros kapcsolatot mutat a 18–19. századi evolucionista tanokkal, azoknak a természettudományokból a bölcsészeti tudományokban való lecsapódásával,⁷ végső soron a pozitivistá történelemszemlélettel.⁸ Ugyanakkor, mivel abból indul ki, hogy visszafelé nyomozva fel tudja tárni egy kultúra ősállapotát, eléggé világosan kirajzolódik előttünk az a jelenség, hogy ezt a szemléletmódot meghatározta a kereszténység történelemmagyarázata is: egy meghatározott cél és a végső beteljesedés.⁹

E lineáris, evolucionista felfogás nem számol azonban a bármilyen közösség kultúráját ért új környezeti hatással, illetve olyan társadalmi és szociálpszichológiai jelenségekkel, mint az akkulturáció, asszimiláció, integráció,¹⁰ amelyek radikálisan és maradandóan változtathatják meg a közösség kultúráját, de akár társadalmi lélektanát is (l. pl. a magyar–kun 13. századi ellentét). E típusú szemlélet, és akárcsak a „keletpreferencia”¹¹, egy merev evolucionista felfogásból ered. Ám a „keletpreferenciával” ellentétben ebben az esetben „nyugatpreferenciáról” beszélhetünk, amely miatt csak a Csíki-medencétől nyugatra előkerült leletanyagot vonta be elemzésébe. A Csíki-medencétől keletebbre, délebbre vagy észak-keletre előkerülő leletanyag áttekintésének igénye, láthatóan – talán a retrospektív látásmód miatt – fel sem

7 Trigger, Br.: *A History of Archaeological Thought*. Cambridge, 1989, Cambridge University Press, 56–57.

8 Löwith, K.: *Világtörténelem és üdvtörténet. A történelemfilozófia teológiai gyökerei*. Budapest, 1996, Atlantisz Kiadó, 111–134.; Breisach, E.: *Historiográfia*. Budapest, 2004, Osiris Kiadó. Köszönettel tartozom Petrovits Attila filozófia-történész barátomnak, aki felhívta e fontos kötetekre a figyelmem.

9 Löwith, K.: i. m., 211.

10 Régészeti adatok és a társadalmi jelenségek kapcsolatáról: Gáll E.: The Avar conquest and what followed. Some ideas on the process of ‘avarisation’ of Transylvanian Basin (6th–7th centuries). In *Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt*. Szerk.: Cociș, S. PAT 7. Cociș, S.–Ursuțiu, A. Cluj-Napoca, 2014, 295–325.

11 Bálint Cs.: i. m., 246–254.

merült a csíki kollégában.¹² Pedig Botárnak hihetetlen mennyiségű és tiszteletet parancsoló terepmunkával 23 lelőhely meglétét sikerült azonosítania az utóbbi 10 év során a Csíki-medencében. Mindez egyértelműen kutatástörténeti jelentőségű. Ám elsősorban e kerámiaanyag hatására a Csíki-medence betelepítésének, illetve a magyar adminisztráció megjelenésének a kezdetét a 11–12. századra teszi; anélkül, hogy egyrészt pontosan tudnánk keltezni (a kerámiaanyagot a 12–14. századra keltezhetjük), másrészt hogy a térség betelepülés előtti jellemzőire kitért volna. Mindebből amolyan – retrospektív módon előállt – *terra desertat* képzelhetünk el a Csíki-medencében, ami nagymértékben kérdéses.

Amikor Botár István a Csíki-medence betelepítésének kezdetét a 11–12. századra keltezte, következtetéseit kettős alpra emelte: 1. Csíksomlyó templom körüli temetőjének keltezése; 2. Az említett 23 lelőhelyre utaló, többnyire terepbejárásról származó kerámialeletek. Éppen ezért a következőkben e két elméleti alap problematikáját járjuk körbe:

1. Csíksomlyó templom körüli temetőjének keltezése egyértelműen kérdéses.¹³ Az önmagában nem vitás, hogy a csíksomlyói templom a Magyar Királyság nyugat-európai ihletésű intézményrendszerének kiteljesítését jelentette.¹⁴ Annál inkább aggályos a templom I. fázisának datálása. Lássuk azon fogódzókat, amely alapján Botár István keltez.¹⁵

Első fogódzó gyanánt az alapozás habarcsából előkerült kerámiát választotta. Ennek azonban távolról sincsen keltező értéke, hiszen egyrészt ez a kerámia nem tartozhatott a templomhoz, másrészt pedig az anyagi kultúra e termékét korántsem lehet ennyire mereven a 11–12. századba helyezni. Hasonlóképpen nem meggyőző a 10. sír 12. századnak való minősítése. Az „S” végű nagyméretű, bordázott végű

12 Például a csíkzsögödi körte alakú kengyelek kapcsán is csak a honfoglaláskori párhuzamait említette, pedig ezek a lovassági eszközök megtalálhatóak a keleti anyagban, illetve ismertek Bulgária területéről is. L. Jotov 2004. Jotov, V.: *Văorăzenieto i snarjaženieto ot bălgarskoto srednevekovie (VII–XI. vek)*. Varna, 2004.

13 Botár I.: *Kövek, Falak...*, 39–53.

14 A Magyar Királyság területéről előkerülő templom körüli temetők: Ritoók Á.: A templom körüli temetők régészeti kutatása. In *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon/Archaeology of the Middle Age and the Early Modern Period in Hungary*. Szerk.: Benkő É. – Kovács Gy., Budapest, 2010, 473–494. Erdélyi-medence kapcsán: Gáll E.: *The Analysis of Churchyard Cemeteries in Transylvania Basin from the 11th–first half of the 13th Centuries. On the beginning of institutionalised Christianity*. Marisia, 33., 2013, 135–250.

15 Botár I.: *Kövek, Falak...*, 43–44.

hajkarikák nem adják ki egyértelműen a 12. század második felét,¹⁶ ugyanis ezeknek a használatát a 12. század második felétől ki lehet mutatni a 13. század végéig, mind az Erdélyi-medencében,¹⁷ mind a Magyar Királyság más területein.¹⁸ Ezekből adódóan a csíksomlyói hajkarikák is a 12. század második felétől egészen a 13. század végéig tágitják a datálás időhatárait. A temetkezés csontvázának természettudományos vizsgálata, a ¹⁴C (radiokarbon) elemzése¹⁹ pedig a 13. századra utal (1208–1270).²⁰ Az ezt megelőző temetkezést nehezen keltezhethetjük vissza a 12. századba. (Hogy ez mennyivel volt korábbi, s annak hozzávetőleges megállapításához segíthet-e a ¹⁴C-es vizsgálat; ez további elmélkedés tárgyát kell, hogy képezze.) Az azonban világos, hogy a csíksomlyói templom legkorábbi fázisának 12. századra való keltezése távolról sem meggyőző.

2. Botár István felfogása alapján a Magyar Királyság más területéről ismert kerámia a Csíki-medencében való feltűnése egyértelműen a királyság intézményrendszerének meghonosodását bizonyítja. Botár tévedése minden bizonnyal abban a hibarendszerben keresendő, amely gyakorlatilag az egész kelet-közép európai régészetet hosszú évtizedek óta jellemzi, és pedig ez a tárgy = etnikum féle szemléletmód.²¹ Itt persze a kerámia anyagban Botár nem etnikai értelmezést, hanem *hatalmi-geopolitikai jelleget* lát, ám ez módszertani szemszögből hasonlóképpen veszélyes és téves. A Csíki-medencéből ismert kerámiaanyag nemcsak nyugat felé található meg, hanem a Kárpát-medencétől keletre és északra is, magyarán: az a kerámiaművesség, amely a kora középkor

16 Botár I.: *Kövek, Falak...*, 44.

17 Gáll E.: *The Analysis...*, 165–169.

18 Parádi N.: *Pénzekkel keltezett XIII. századi ékszerék. A Nyáregyháza-Pusztatót-haraszti kincslelet*. *Folia Archaeologica* 26, 1975, 119–161; Vargha, M.: *Objects in hoards and in burial contexts during the Mongol invasion of Central-Eastern Europe*. *Archaeolingua Central European Archaeological Heritage Series*. Oxford 2015, 11–15., 34–36., 39–40., Fig. 21.

19 E módszerrel kapcsolatban l. pl.: Molnár M. – Janovics R. – Major I. – Orsovszki J. – Gönczi R. R. – Veres, M. – Leonard, Ag. – Castle, SM. – Lange, T. – Wacker, L. – Hajdas, I. – Jull, A.: *Status report of the new AMS 14C sample preparation lab of the Hertelendi Laboratory of Environmental Studies (Debrecen, Hungary)*. *Radiocarbon* 55/2–3., 2013a, 665–676.; Molnár, M. – Rinyu, L. – Veres, M. – Seiler, M. – Wacker, L. – Syna, H.-A.: *EnvironMICADAS: a mini 14C AMS with enhanced Gas Ion Source Interface in the Hertelendi Laboratory of Environmental Studies (HEKAL), Hungary*. *Radiocarbon* 55/2–3., 2013, 338–344.

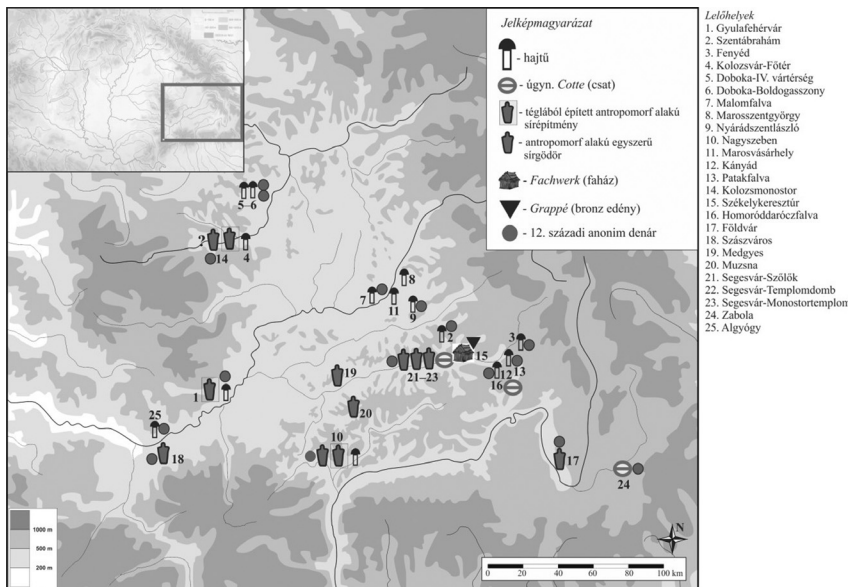
20 Botár I.: *Kövek, Falak...*, 44.

21 Ezzel kapcsolatban l. pl.: Brather, S.: *Ethnic Identities as Constructions of Archaeology: The case of the Alamanni*. In *On Barbarian Identity. Critical Approaches to Ethnicity in the Early Middle Ages. Studies in the Early Middle Ages* 4. Szerk.: Gillett, A., Turnhout, 2002, 152–156.

Kelet-Közép Európáját jellemezte, ismert a jelenlegi Moldova, Besszarábia, Lengyelország vagy Ukrajna (Alcedar, Dąbrowy Gónczej, Djurguleşti, Hansca, Jászvásár/Iaşi-Nicolina, Kijev, Orlovca, Răducăneni, stb.) területeiről is.²² Speciális esetben talán tudnánk hatalmas viszonyok kiterjesztésére gondolni, de a kerámia ebből a szempontból nemcsak hogy nem konkrét bizonyíték, hanem egyszerűen a Kárpát-medencei magyar izolacionista felfogással azonosítható. A Csíki-medencéből megismert leletanyag nagyon sok eleme a fentebb említett területek kerámiaművességével állítható párhuzamba. Vagyis egy időleges technológiai szintről van szó, és nem egy geopolitikai terjeszkedés bizonyítékáról! Éppen ezért a Botár István által citált kerámiaanyag makrogeográfiai elterjedése alapján egyértelműen leszögezhetjük, hogy mindezt nem lehet a Magyar Királyság csíki implantációja bizonyítására felhasználni, hiszen ez valójában egy adott korszak civilizációs szintjéről szól.²³ Földrajzi és (középkori) államhatárok²⁴ nélkül.

-
- 22 Pl. Kasuba, M.T. – Telnov, I.P. – Zserbakova, T. A: Alcedarszkoe drevneruszkoe poszelenie. Tiraspol 1997, Tabl. 6/17, tabl. 18/8, tabl. 19/8; Spinei, V.: The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century. In *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450*, Vol. 6. Szerk.: Curta, Fl. Leiden–Boston 2009, Fig. 13, fig. 17; Bodnar, R. – Kudysz, L. – Rozmus, D. – Szmonievszki, B. Sz.: *Wczesnośredniowieczna ceramika szkliviona z Dąbrowy Gónczej-Łośnia*. „Skar Hutnika”. Kraków–Dabrowa Górnicza, 2006, Fig. 2–28.
- 23 Kissé paradox módon, a kerámiát a magyar betelepülés jeleként értékeli Botár, ezzel ellentétben pedig a román régészet jelentős része az etnikai kontinuitás jelét látja e kultúrtermékben. Sajnálatosan a szociológia és a kultúrantropológia eredményei sikeresen elkerülnek az Erdélyi-medence középkorával foglalkozó régészeink figyelmét. A kultur- és technikai transzferek lehetősége még csak fel sem merülhet? Holott sok esetben – és például erre figyelmeztet Takács Miklós is – a természet-térbeli és gazdasági tényezők eredményezték olyan településközösségek letelepedését, amelyeknek „*etnikai közösség*” értelmezést sikerült adniuk a szakembereknek: „*A teletszervezetek szintjén a feltárások leletanyaga nem annyira az etnikai, hanem a természeti környezet által befolyásolt különbségek regisztrálására alkalmas. Így például a Sárvár–Faképi-dűlői, Lébény–Bille-dombi, Visegrád–várkert-dűlői, vecsési, kecskeméti, Solt–Erdélyitanyai, Nyíregyháza–rozsrésztőlői vagy Erdélyben a malomfalvi telepfeltárások 10–11. századi részének különbözőségei nem elsősorban a lakók esetlegesen feltételezhető eltérő etnikai hátterével, hanem sokkal inkább az adott lelőhely mikrokönyezetével magyarázható.*” Takács Miklóssal alapvetően egyetértünk, ám azt megjegyeznénk, hogy a malomfalvi telep inkább 11–12. századi keltezésű. Takács M.: http://www.btk.mta.hu/images/05_Tak%C3%A1cs_Mikl%C3%B3s.pdf.
- 24 Középkorban nem beszélhetünk olyan jellegű államhatárokról, mint a római *limes* vagy a modern államhatárok. A középkorra a határregió volt jellemző és nem a határvonal. Minderre l. pl.: Benkő E.: *A középkori Székelyföld*. Budapest, 2012, I. kötet, 171–172.

A kérdés jobb megvilágítása céljából éppen ezért szükséges bemutatnunk néhány mondatban azt a leletanyagot, amely az Erdélyi-medencét a 12. században jellemezte. Első lépésben is egy elterjedési térképen próbáljuk szemléltetni a 12. századi Erdélyi-medencére jellemző anyagi kultúrát (divatot), illetve temetkezési gyakorlatokat.

2. kép. A 12. századi Erdélyi-medence: a „nyugatosodás” évszázada (Nyárádi, Zs. – Gáll, E.: *The 'westernisation'... Map 3 kiegészítése*)

Térképünkön egyértelműen követhető, hogy az a gazdag leletanyag (a templomok és templom körüli temetők, illetve az ezeket többé-kevésbé jól keltező pénzek), ami általánosan a 12. századi Erdélyi-medencét, illetve specifikusan Kelet-Erdélyt jellemzi, teljesen hiányzik a Csíki-medencéből (de a Gyergyói-medencéből is). Speciálisan két elem megléte jelzi pontosan a 12. századi divat elterjedését, illetve keltezi e temetkezéseket: a nyugati divat, nyugati hatás elterjedését jelző gömbfejes hajtűk, illetve a 12. században a magyar királyok által veretett úgynevezett *anonim denárok*.²⁵ Ez a két elem, amely a Magyar

25 Huszár L.: *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*. München 1979; Ujszászi R.: *A XII. századi magyar rézpenzék*. Budapest, 2010.

Királyság 12. századi anyagi kultúrájának jellegzetessége, és amelyet az Erdélyi-medencében Algyógytól Fenyédig specifikusan tudunk követni,²⁶ *teljesen hiányzik a Csíki-medencéből*. Ugyanakkor azt sem szabad feledni, hogy a Csíki-medencéből alig ismert néhány „S” végű hajkarika,²⁷ ami arra utal, hogy ez a divat teljesen hiányzik a Felső-Olt mentéről. Mindebből egyenesen következik egy kérdés. Ha hiányoznak azon elemek, amelyek egységesen jellemzik a 12. századi Magyar Királyság, ezen belül pedig az Erdélyi-medence szellemi és anyagi kultúráját, hogyan és miért hiányoznak a Csíki-medencéből, ha ezt már – ahogyan Botár állítja – a 11–12. században integrálta a Magyar Királyság intézményrendszere?

E sorok szerzője Botár Istvánnal ellentétben mindezt csakis azzal tudja magyarázni, hogy a 12. századból hiányzik a magyar királyi intézmények meghonosítása Csíkban, illetve a Gyergyói-medencében. A 6–7. és 10. századi avar és magyar honfoglalások tanulmányozása során arra jöhettünk rá, hogy a dáciai római úthálózat alapvetően határozta meg mind az avar, mind a magyar hatalmi rendszerek szétterjedését a Kárpát-medencében. Ez a római úthálózat azonban sohasem érintette a Csíki- vagy éppenséggel a Gyergyói-medencét. A 2. képen ábrázolt térképen feltüntetett leletek nagyrészt a régi római provincia úthálózata mentén kerülnek elő, a római limes határvonalát követik. Mindebből azt a logikus következtetést vonhatjuk le, hogy a Magyar Királyság egyházi és világi adminisztrációja a 11. század végén körülbelül a volt provincia területére terjed ki, amelynek nem volt része a Csíki- és Gyergyói-medence. Az adminisztráció megszervezésének kezdeteit éppen ezért nehezen tudjuk elképzelni a 12. század vége előtt e területeken.

Ugyanakkor mindez önmagában nem jelenti, nem jelentheti azt, hogy „magyar etnikai” elemek (Botár fogalmazásában)²⁸ csakis az adminiszt-

26 Nyárádi Zs. – Gáll E. *The 'westernisation'...* Maps 1–4.

27 Pontosabban ebből a sírból ismert az összes „12. századi” hajkarika lelet a Csíki-medencéből. Botár I.: *Kövek, Falak...*, 44. Az „S” végű hajkarikák elterjedésével kapcsolatban még l.: Gáll E.: *The Analysis...*, 165–169.

28 Régészeti anyag nem használható fel az ún. „etnikai” elem identifikációjára. Maga a fogalom ebben a formában modern, 20. századi termék, de a „karrierjét” mindenféleképpen a náciizmust követő időszak után futotta/futja be. Az *etnikumot* mai értelmében először francia nyelvterületen Georges Vacher de Lapouge használja, aki 1896-ban megjelent könyvében a biológiai eredet (faj), a kulturális hagyomány (*etnikum*), illetve a történelmi tapasztalat (nemzet) által összekapcsolt emberi közösséget említi. A terminus elterjedése angol nyelvterületen a huszadik

rációval és az egyházi szervezetekkel együtt költöztek volna a Csíki-medencébe; továbbá azt sem állíthatjuk, hogy a Magyar Királyság nem terjesztette ki már ekkorra hatalmát, befolyási területét keletebbre. Arra is mindenképpen szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy az állami adminisztráció és egy népesség²⁹ megjelenése egy adott területen nem feltétlenül fedi egymást. Ám a Magyar Királyság világi és egyházi intézményrendszerének 12. századi csíki jelenlétét nem látjuk igazolt-nak ebben a pillanatban.

Ismétlem: régészeti szempontból – a régészeti adatok alapján!

Botár Istvánnal szemben másképpen látjuk a Csíki-medence „12. századi” régészetét. Ez azonban csak egyetlen dolgot jelenthet: a tudományos pluralizmus beköszönését a sok kihívás elé tekintő erdélyi magyar régészetben!

század harmincas éveire tehető. Az *etnikum* terminus a szociológia szótárában csak az ötvenes-hatvanas évektől jut jelentősebb szerephez, mivel az *etnicitást* nem tekintették a társadalmi rendszer meghatározó jellemzőjének. Malešević, S.: *The Sociology of Ethnicity*. London-Thousand Oaks-New Delhi, 1-3. A régészeti anyag és az „*etnikum*” identifikációja kapcsán Sebastian Brather negatív véleményét teljes mértékben elfogadjuk: Brather, S.: *Ethnic Identities as Constructions of Archaeology: The case of the Alamanni*. Szerk.: A. Gillett: *On Barbarian Identity. Critical Approaches to Ethnicity in the Early Middle Ages*. Studies in the Early Middle Ages 4. Turnhout, 2002, 149-175. A 10. századi magyar etnicitással kapcsolatban: Bálint Cs.: *Ki volt „magyar” a honfoglaláskorban és Szent István korában?* In *Mi a magyar?* Szerk.: Romsics I. – Szegedy-Maszák M., Budapest, 2005, 37-56.

29 Idézhetjük a jelenkorunk lengyel, magyar vagy román (stb.) népességek Nyugat- és Észak-Európa irányában történő migrációját? Ugyanakkor senkinek nem jutott eszébe a jelenkori lengyel, magyar vagy román (stb.) állam nyugati vagy északi (skandináviai) implantációjáról beszélni az anyagi kultúra termékei alapján. Számunka érthetetlen, hogy Botár István kollégánk miért nem így tette fel e kérdést a Csíki-medence kapcsán is? Semlegesebb válasz lett volna az eredménye a minden tiszteletet megérdemlő munkásságának.